

**YOSH BOLALAR XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHDA
NEYROPEDAGOGIK MASHQLARNING XUSUSIYATLARI**

Temirbekova A.O.

Nukus davlat pedagogika instituti dotsenti., p.f.f.d.(PhD).

Bugungi kunda ta'lim tizimida bolalarning intellektual va kognitiv rivojlanishini ta'minlash, ularning bilish faolligini oshirish hamda individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshida bolaning bilish jarayonlari jadal rivojlanishi sababli xotira, diqqat, idrok va tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xotira bolaning ta'lim olish jarayonidagi muhim kognitiv mexanizmlardan biri bo'lib, u orqali olingan axborot qabul qilinadi, qayta ishlanadi, saqlanadi va zarur vaziyatlarda qayta tiklanadi. Bolaning yangi bilimlarni o'zlashtirishi, nutqiy rivojlanishi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi va ijtimoiy tajribani egallashi xotira faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Shu bois yosh bolalar xotirasini rivojlantirish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonini inson miyasining ishlash xususiyatlari bilan uyg'unlashtirishga asoslangan neyropedagogik yondashuv bolaning neyrofiziologik va psixologik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Mazkur yondashuv ta'lim metodlarini bolaning kognitiv rivojlanish qonuniyatlari bilan muvofiqlashtirish va ta'lim jarayonida uning tabiiy bilish imkoniyatlaridan samarali foydalanishga yo'naltiriladi[1].

Xotira murakkab psixik va kognitiv jarayon bo'lib, uning rivojlanishi bolaning umumiy bilish faoliyati bilan uzviy bog'liq. Bolalik davrida xotiraning ixtiyorsiz shakllari muhim o'rin egallaydi, yosh ulg'ayishi bilan esa maqsadli eslab qolish, ma'lumotni ongli ravishda qayta ishlash va qayta tiklash qobiliyatlari rivojlanib boradi. Shu sababli pedagogik jarayonda bolalarning tabiiy xotira imkoniyatlarini hisobga olish va ularni bosqichma-bosqich ixtiyoriy xotira faoliyatiga yo'naltirish muhimdir.

O'zbek psixologiya maktabining yirik vakillaridan biri E.G'. G'oziyev insonning bilish jarayonlarini faoliyat bilan bog'liq holda tadqiq etib, xotirani inson tajribasining shakllanishi va saqlanishini ta'minlovchi murakkab psixik jarayon sifatida izohlaydi. Olimning qarashlaridan kelib chiqib, bolalar xotirasini rivojlantirishda yangi axborotni bolaning avvalgi tajribasi, mavjud bilimlari va faoliyati bilan bog'lash muhim pedagogik shart sifatida qaraladi. Demak, neyropedagogik mashqlarni tashkil etishda bolaga berilayotgan yangi ma'lumotni uning hayotiy tajribasi va amaliy faoliyati bilan bog'lash samarali natija beradi[2].

Neyropedagogik yondashuv nuqtayi nazaridan xotirani rivojlantirish faqat axborotni mexanik takrorlash bilan chegaralanmasligi kerak. Ma'lumotning mazmunli, obrazli, emotsional va faoliyat bilan bog'langan holda taqdim etilishi uning yaxshiroq o'zlashtirilishiga xizmat qiladi. Shuning uchun xotirani rivojlantirish mashqlari ko'rish,

eshitish, harakat va nutq faoliyatlarini o‘zaro bog‘lagan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Xotira faoliyatini shartli ravishda axborotni qabul qilish va kodlash, saqlash, qayta tiklash hamda tanib olish jarayonlari bilan tavsiflash mumkin. Mazkur jarayonlarning samarali kechishi bolaning diqqatini jamlashi, axborotni mazmunan qayta ishlashi va mavjud bilimlari bilan yangi ma’lumotlar o‘rtasida bog‘lanish hosil qilishiga bog‘liq.

Yosh bolalar xotirasini rivojlantirishda bolaning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. M.G. Davletshinning yosh va pedagogik psixologiyaga oid ilmiy qarashlarida bolaning psixik rivojlanishi yosh davrlarining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq holda qaraladi. Mazkur yondashuv asosida neyropedagogik mashqlar mazmuni, davomiyligi va murakkabligi bolaning yosh imkoniyatlariga moslashtirilishi zarur. Shu sababli mashqlarni oddiydan murakkabga, qisqa muddatli topshiriqlardan murakkabroq kognitiv vazifalarga qarab bosqichma-bosqich tashkil etish maqsadga muvofiqdir[3].

Neyropedagogik mashqlarning birinchi muhim xususiyati — multisensorlik. Bunda ko‘rish, eshitish va kinestetik kanallardan birgalikda foydalaniladi. Masalan, bolaga predmetlar ko‘rsatiladi, ularning nomi aytiladi va keyinchalik bola ushbu predmetlarni ma’lum tartibda joylashtiradi. Bunda ko‘rish, eshitish, harakat va xotira jarayonlari o‘zaro uyg‘unlashadi.

Ikkinchi xususiyat — harakat va kognitiv faoliyatning integratsiyasi. Harakatli mashqlar bolaning diqqatini faollashtirish, o‘quv faoliyatiga qiziqishini oshirish va ma’lumotni faol o‘zlashtirishiga yordam beradi. Masalan, pedagog ma’lum so‘zlarni aytadi, bola esa kelishilgan qoida asosida tegishli harakatni bajaradi. Bunday mashqlarda eshitish, eslab qolish, tezkor qaror qabul qilish va harakatni muvofiqlashtirish jarayonlari birlashadi.

Uchinchi xususiyat — assotsiativ bog‘lanishlardan foydalanish. Yangi ma’lumotni bolaning avvalgi tajribasi, obrazlar, ranglar, shakllar yoki hayotiy voqealar bilan bog‘lash eslab qolish jarayonini yengillashtiradi.

To‘rtinchi xususiyat — ritm va mazmunli takrorlash. Ritmik harakatlar, she‘rlar, qo‘shiqlar va takroriy mashqlar bolalarning ma’lumotni eslab qolishiga yordam beradi. Biroq takrorlash mexanik xarakterda bo‘lmasligi, balki turli faoliyat shakllari orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Beshinchi xususiyat — o‘yin texnologiyalaridan foydalanish. O‘yin bolalar faoliyatining tabiiy shakli bo‘lib, murakkab kognitiv vazifalarni qiziqarli va emotsional tarzda tashkil etish imkonini beradi. “Nimani ko‘rding?”, “Nima o‘zgardi?”, “Ketma-ketlikni eslab qol”, “Ortiqchasini top”, “Rasmni davom ettir” kabi mashqlar bolalarning vizual, eshitish va assotsiativ xotirasini rivojlantirishga xizmat qiladi[4].

Yosh bolalar xotirasini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni bir necha guruhga ajratish mumkin. Vizual xotirani rivojlantiruvchi mashqlarda bolaga rasmlar, predmetlar, geometrik shakllar yoki ranglar ketma-ketligi ko‘rsatiladi va ma’lum vaqt o‘tgach ularni qayta tiklash so‘raladi. Bunday mashqlar obrazli xotirani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Eshitish xotirasini rivojlantiruvchi mashqlarda bola so‘zlar, tovushlar, qisqa hikoyalar yoki ritmik ketma-ketliklarni tinglab, ularni qayta aytib beradi. Harakat xotirasini

rivojlantiruvchi mashqlarda muayyan harakatlar ketma-ketligi ko'rsatiladi va bola uni takrorlaydi. Keyinchalik harakatlar soni va murakkabligi oshirib boriladi. Assotsiativ xotirani rivojlantiruvchi mashqlarda so'z va obraz, predmet va rang, harakat va tovush o'rtasida mazmuniy bog'lanishlar hosil qilinadi. Ishchi xotirani rivojlantiruvchi mashqlarda bola ma'lumotni qisqa muddat davomida saqlab turishi va undan topshiriqni bajarishda foydalanishi talab qilinadi. Ishchi xotira bolaning murakkab kognitiv vazifalarni bajarishida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o'nida shuni aytish joizki yosh bolalar xotirasini rivojlantirishda neyropedagogik mashqlardan foydalanish zamonaviy ta'limning kognitiv rivojlanishga yo'naltirilgan istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Neyropedagogik yondashuv bolaning xotirasini alohida psixik jarayon sifatida emas, balki diqqat, idrok, tafakkur, nutq, harakat va emotsional holat bilan o'zaro bog'liq holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, neyropedagogik mashqlarning asosiy xususiyatlari ularning multisensor xarakteri, harakat va bilish faoliyatining integratsiyasi, assotsiativ bog'lanishlardan foydalanish, ritm va mazmunli takrorlash, o'yin texnologiyalariga tayanish hamda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish bilan belgilanadi. Bunday mashqlar xotiraning vizual, eshitish, harakat, assotsiativ va ishchi shakllarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tokuhamma-Espinosa T. Mind, Brain, and Education Science: A Comprehensive Guide to the New Brain-Based Teaching. – New York: W.W. Norton & Company, 2011.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2002.
3. Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1974.
4. Goswami U. Neuroscience and Education: From Research to Practice? // Nature Reviews Neuroscience. – 2006. – Vol. 7. – P. 406–413.
5. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2000.